

ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ НАУКОВО-РЕСТАВРАЦІЙНИХ РОБІТ

О. М. Лівінський, О. В. Стоян

Актуальність проблеми полягає в збереженні архітектурної спадщини міст та селищ. Проблема в тому, що до реставрації пам'яток підходять не професійно, без необхідних документів, погоджених з відповідними органами місцевого самоврядування, роботи виконуються не спеціалізованими ремонтно-реставраційними майстернями, не спеціально навченими робітниками, що виконують дані роботи, та не професійними реставраційними матеріалами.

Актуальность проблемы состоит в сохранении архитектурного наследия городов и поселков. Проблема в том, что к реставрации памятников подходят не профессионально, без необходимых документов, согласованных с соответствующими органами местного самоуправления, работы выполняются не специализированными ремонтно-реставрационными мастерскими, не специально обученными рабочими, которые выполняют данные работы, и не профессиональными реставрационными материалами.

The urgency of the problem is in maintaining the architectural heritage of cities and villages. The problem is that the restoration of monuments do not fit professionally, without the necessary documents agreed with the relevant local authorities, work is performed by specialized repair and restoration shop, not specially trained workers who perform this work, and not professional restoration material.

Вступ

Всі ремонтно-реставраційні роботи та роботи з пристосування об'єкта культурної спадщини виконуються тільки згідно з погодженою та затвердженою науково-проектною документацією.

Виконання ремонтно-реставраційних робіт (в цілому чи їх частини) за не погодженою чи не затвердженою згідно з встановленими нормами документацією – *забороняється*.

Основна частина

Відповідно до Закону України “Про охорону культурної спадщини” розробка науково-проектної документації на проведення реставраційних, консерваційних та ремонтних робіт на пам'ятці здійснюється згідно з чинними реставраційними нормами, а також нормативними документами для будівництва в тій частині, яка не суперечить *нормативним документам на проведення науково-реставраційних робіт*.

Проектувальник та замовник протягом всього періоду дослідження, проектування та виконання робіт на об'єкті культурної спадщини несуть відповідальність, згідно із чинним законодавством за наукову обґрунтованість проектних рішень, якісну і своєчасну розробку і комплектність науково-проектної документації, правильність і достовірність кошторисної вартості.

Науково-проектна документація повинна забезпечити:

- максимальне збереження автентичності, культурної, історичної, естетичної та наукової цінності пам'ятки;
- відсутність негативного впливу на пам'ятку прийнятих проектних рішень, технологій та матеріалів;
- відсутність негативного впливу прийнятих проектних рішень та технологій на навколишнє середовище.

Науково-проектна документація на реставрацію об'єктів культурної спадщини включає такі розділи:

- попередні роботи;
- комплексні наукові дослідження;
- ескізний проект реставрації зі зведеним кошторисним розрахунком;
- робоча документація з кошторисами;

- науково-реставраційний звіт;
- науково-технічний супровід під час реставрації та експлуатації пам'ятки (при необхідності).

Зміст і склад науково-проектної документації та стадійність проектування встановлюються реставраційним завданням відповідно до нормативних документів України, які регламентують склад та порядок розроблення науково-проектної документації на проведення реставраційних, консерваційних та ремонтних робіт на об'єктах культурної спадщини.

Попередні роботи здійснюються з метою ознайомлення з пам'яткою, її технічним станом та наявною документацією; збору або підготовки вихідної і дозвільної документації; розробки концептуальних рішень чи програми науково-реставраційних робіт, складання реставраційного завдання на розробку науково-проектної документації; забезпечення випуску науково-проектної документації для виконання протиаварійних і невідкладних консерваційних робіт.

Попередні роботи є передпроектною стадією і можуть бути виконані на підставі окремого контракту (договору).

Комплексні наукові дослідження проводяться для отримання матеріалів про культурну, історичну і наукову цінність пам'ятки, архітектурні параметри, інженерні та технологічні характеристики, оцінки ступеня збереженості конструкцій і матеріалів пам'ятки, результатів досліджень її температурно-вологісного режиму, гідрологічних умов, стану ґрунтів і фундаментів, а також вияснення впливів антропогенних та техногенних навантажень і кліматичних факторів, даних для обґрунтування рішень щодо подальшого збереження та реставрації, прийняття рішень щодо виведення споруди з незадовільного стану.

Розділ *"Ескізний проект реставрації"* повинен містити: загальні та принципові архітектурні, інженерні, конструктивні і технологічні рішення з реставрації пам'ятки відповідно до наукових обґрунтувань комплексних наукових досліджень і включати *пояснювальну записку, креслення та основні положення організації робіт.*

Розробляється *ескізний проект реставрації* відповідно до реставраційного завдання, концептуальних рішень чи програми науково-реставраційних робіт, на основі результатів комплексних наукових досліджень.

До складу *робочої документації* повинні входити: деталізація всіх прийнятих проектних рішень, специфікація всіх видів робіт та вказівки з технології ведення робіт, доповнення та зміни прийняті в ході виконання робіт та внесені в установленому порядку і містити пояснювальну записку та креслення, включаючи вузли та деталі.

Науково-реставраційний звіт про проведені науково-проектні і виробничі роботи складається науковим керівником за участю спеціалістів, що здійснюють авторський нагляд за проведенням робіт, і включає дані відносно проведених комплексних наукових досліджень, прийнятих проектних рішень, детальний опис виконаних робіт, застосованих методик та матеріалів, внесених змін та доповнень, акт приймання робіт із реставрації пам'ятки в цілому або її черги, матеріали фотофіксацій, що характеризують пам'ятку до початку, в процесі і після завершення робіт з реставрації. У науково-реставраційному звіті повинні бути надані наукові висновки за результатами реставрації та рекомендації з подальшого функціонального використання пам'ятки, технічного утримання і експлуатації пам'ятки і прилеглої території.

Науково-технічний супровід пам'ятки здійснюється під час та після завершення ремонтно-реставраційних робіт, під час тривалих перерв між окремими етапами робіт та в ході експлуатації пам'ятки з метою нагляду за її станом, технічного контролю за наслідками прийнятих рішень та застосованих реставраційних матеріалів і методик та науково-методичного керівництва щодо її збереження.

Ведення науково-реставраційних досліджень пам'ятки

Науковим обґрунтуванням проектних рішень є комплексні наукові дослідження, які повинні проводитись у двох напрямках:

- *історико-архівні і бібліографічні дослідження;*
- *натурні дослідження.*

Згідно з чинними нормами натурні дослідження пам'ятки (архітектурно-археологічні, архітектурні, інженерні та науково-технологічні) повинні виконуватися спеціалізованими організаціями, які мають відповідну державну ліцензію на здійснення зазначеного виду господарської діяльності.

Основні завдання натурних досліджень

Основним завданням архітектурно-археологічних досліджень на пам'ятках є вивчення культурного шару для відтворення історії пам'ятки і навколишньої території, виявлення втрачених частин і елементів, а також збір документальних даних для розробки і підготовки рішень щодо реставраційних робіт на пам'ятці.

Паралельно з археологічними дослідженнями, як правило виконуються, натурні дослідження основ та фундаментів іншими фахівцями – учасниками реставраційного процесу.

Архітектурні дослідження проводяться з метою визначення типології та особливостей пам'ятки, її характерних рис та елементів, хронологічної атрибуції об'єкта, встановлення етапів його еволюції; визначення первісного ядра та пізніших історичних перебудов, архітектурного вигляду на певних історичних етапах; виявлення елементів, що підлягають реставрації, розробки концептуальних рішень щодо збереження пам'ятки та реставрації її елементів.

Інженерні дослідження пам'ятки проводяться з метою оцінки технічного стану споруд і ступеня збереженості конструкцій, виявлення та ліквідації аварійних ділянок та причин, що їх спричинили, визначення та прийняття рішення про заходи щодо укріплення та стабілізацію елементів пам'ятки, а також підготовки обґрунтованих заходів із забезпечення надійності та безпеки при подальшій експлуатації (консервації).

Науково-технологічні дослідження об'єктів та споруд проводять з метою визначення природи матеріалів пам'ятки і її елементів оздоблення, загального стану цих матеріалів і ступеня їх збереженості, визначення схеми їх консервації та реставрації, розробки технології реставрації, підбору кількісного та якісного складу ремонтно-реставраційних матеріалів, виявлення невідкладних завдань та почерговості виконання реставраційних робіт.

Натурні дослідження пам'ятки рекомендується здійснювати в два етапи:

перший етап - в обсягах, що забезпечують складання науково-обґрунтованих рішень для реставрації або для розробки ескізного проекту;

другий етап - у процесі виконання реставраційних робіт та в процесі експлуатації пам'ятки – науково-технічний супровід.

При виконанні досліджень першого етапу завданнями науково-технологічних досліджень є:

- визначення загального стану пам'ятки та її елементів;
- дослідження природи, складу та стану будівельних матеріалів на даній пам'ятці, моделювання їх поведінки в умовах, що склалися;
- дослідження природи, складу та стану оздоблювальних матеріалів;
- визначення фізико-хімічних характеристик будівельних матеріалів, їх петрографічний та стратиграфічний аналіз;
- визначення вологісного стану елементів і конструкцій та характеру замокань;
- дослідження стану навколишнього середовища пам'ятки (температура, вологість, повітрообмін, хімічний склад повітря тощо);
- виявлення ділянок поразення фізико-хімічного, хімічного, біологічного та антропогенного характеру;
- виявлення джерел і можливих механізмів впливів на пам'ятку та її окремі елементи;
- визначення завдань консервації та реставрації пам'ятки;
- визначення черговості виконання реставраційних робіт на пам'ятці;
- розробка рекомендацій щодо проведення реставраційних робіт та ліквідації чи мінімізації негативних впливів на пам'ятку.

Для всебічного вивчення пам'ятки та одержання об'єктивних даних про природу та стан збереження її будівельних матеріалів в ході проведення науково-технологічних обстежень відбираються проби (мурувального розчину, цегли, каменю, штукатурки і оздоблювальних нашарувань тощо) для лабораторного визначення їх складу, міцності; уточнення періодів будівництва окремих частин пам'ятки, визначення первісного вигляду фасадів; виявлення біоушкоджень, корозії, деструкції елементів; встановлення причин і ступеня зволоження мурування, штукатурки, дерев'яних конструкцій.

Місця відбору проб для лабораторних аналізів, а також місця проведення будь-яких замірів та вимірів потрібно фіксувати і наносити на схеми.

Спеціальні види досліджень із вивчення пам'ятки, що можуть порушити її збережений вигляд (влаштування зондажів, шурфів, розкопів, інженерних фізико-хімічних та інших

досліджень), допускається проводити за наявності відповідного рішення (дозволу) державного органу охорони пам'яток після детального обговорення з усіма учасниками реставраційного процесу.

Для складання висновків про стан пам'ятки обстеженню підлягають послідовно всі її елементи і конструкції. Науково-технологічне обстеження стану окремих конструкцій споруди і її елементів потрібно виконувати на основі відповідних перевірених методик.

При проведенні науково-технологічного обстеження покрівлі потрібно передбачати:

- визначення типу та характеру покрівлі, природи покрівельного матеріалу – історичного та “на сьогоднішній день”;
- визначення стану покрівлі - місця та ступеня пошкодження матеріалу, герметичності фальців, водостоків, примикань покрівельного матеріалу до димарів, цегляних фронтонів та інших виступних конструкцій; місця найбільших навантажень; типу та стану водостоків та загального стану;
- визначення стану дерев'яних конструкцій даху - вузлів крокв, мауерлату, кроквин, дракунів з нанесенням картограми ділянок пошкоджень, дефектів, деформацій деревини і причин їх виникнення; наявність перебудов та зміни конструктивної системи, місця найбільших навантажень; загальний стан;
- відбір зразків деревини для проведення мікробіологічних аналізів у лабораторії з метою визначення типу деревини та виду руйнівних факторів.

При проведенні науково-технологічного обстеження фасадів потрібно передбачати:

- визначення природи будівельних матеріалів, типу мурування, наявність перебудов та зміни конструктивних елементів,
- визначення стану мурування – наявність дефектів кладки, ремонтних вставок та доповнень, тріщин, втрат; міцність та деструкцію цегли чи каменю та мурувального розчину різних періодів будівництва об'єкта, наявність ерозії та глибину деструкції мурувального розчину та каменю, кривизну стін;
- визначення типу та характеру опорядження, природи матеріалів опорядження, наявність доповнень та нашарувань різних періодів
- визначення стану опорядження - ступеня руйнування штукатурки, втрат декоративних елементів, ремонтних вставок та доповнень, наявність біоуражень, висолів і плям від замокання та причини їх виникнення;
- аналіз стану пофарбувань, декоративних покриттів, ліпнини, облицювання;
- відбір та фізико-хімічний, стратиграфічний, петрографічний аналіз зразків будівельних та оздоблювальних матеріалів.

При проведенні науково-технологічного обстеження особливу увагу потрібно приділяти обстеженню стану цоколя та фундаментів пам'ятки, при цьому необхідно передбачати:

- визначення природи будівельних матеріалів, типу мурування, конструкції, глибину закладання існуючих фундаментів, наявність перебудов та зміни конструктивних елементів;
- визначення стану - ступінь їх збереженості, міцнісні та деформаційні характеристики матеріалу; наявність дефектів кладки, ремонтних вставок та доповнень, тріщин, втрат, вологісного стану мурувань та температурно-вологісних показників підвальних приміщень, характеру та причин замокання, характеру і стану опорядження стін підвалів і цоколя, наявність біоуражень, засоленості та загальний стан.

При цьому потрібно звернути увагу на стан вимощення, настінних жолобів, приямків та благоустрій території біля пам'ятки - наявність стоків дощових вод, кущової рослинності тощо.

При проведенні науково-технологічного обстеження інтер'єрів рекомендується скласти програму досліджень, що враховує специфіку конкретної пам'ятки і в якій потрібно передбачати:

- визначення характеру, стану і складу штукатурного та декоративного опорядження інтер'єру, його первісного вигляду, якості та матеріалів оздоблювальних фарбувань;
- обстеження дерев'яних деталей інтер'єру;
- визначення стану архітектурно-конструктивних та декоративних елементів з металу, наявності забруднень, корозійних і механічних пошкоджень;
- визначення стану монументального живопису, скульптури, різьби по дереву і каменю, позолоти тощо;

- відбір та лабораторний аналіз зразків оздоблювальних матеріалів.

Реставрація покрівлі та підмурків (фундаментів і цоколя) є особливо важливим аспектом у збереженні пам'ятки. Від стану їх збереження залежить загальний стан пам'ятки. Як правило вони найбільше потерпають від агресивної дії зовнішніх факторів і при їх пошкодженні загальний стан збереження пам'ятки дуже швидко стає незадовільним.

Тому у проекті реставрації і технологічній схемі виконання ремонтно-реставраційні роботи на покрівлі та підмурках повинні передбачатись одними з перших (або взагалі виконуватись при необхідності як протиаварійні).

Результати всіх досліджень строго фіксуються і своєчасно доводяться до відома всіх учасників реставраційного процесу.

За результатами першого етапу науково-технологічних обстежень пам'ятки повинен бути складений науково-технологічний звіт в якому відображаються такі розділи:

- загальні відомості про пам'ятку;
- результати обстежень пам'ятки в цілому та зокрема кожного елемента;
- висновки за результатами науково-технологічного обстеження і лабораторних досліджень матеріалів;
- рекомендації щодо виконання першочергових ремонтно-реставраційних робіт;
- рекомендації щодо влаштування (за необхідності) шурфів, зондажів, проведення археологічних розкопів тощо;
- пропозиції відносно плану проведення подальших науково-технологічних обстежень та досліджень;
- додатки фотофіксації, схем, креслень, результатів вимірів, замірів, аналізів тощо;
- рекомендації щодо проведення консерваційних і реставраційних робіт та проектні пропозиції.

На основі результатів науково-реставраційних досліджень і зокрема науково-технологічних досліджень розробляються:

- обґрунтування проектних рішень;
- технологічна схема проведення реставраційних робіт (розділ пояснювальної записки при розробці проекту реставрації);
- технологія проведення консерваційних і реставраційних робіт (розділ пояснювальної записки при розробці проекту реставрації).

При виконанні досліджень другого етапу, які проводяться в процесі виконання реставраційних робіт, завданням науково-технологічного обстеження є вирішення конкретних завдань з дослідження та реставрації окремих частин або елементів пам'ятки, що були закриті чи недоступні для досліджень раніше, та внесення необхідних коректив та доповнень до результатів та висновків досліджень, проектної документації та процесів реставрації.

Внесення змін оформляється відповідними актами та корегуваннями (доповненнями) проектної документації погодженими з органами, що затверджували проектну документацію та інвестором (при необхідності) та записами в журналі авторського нагляду

Порядок та організація проведення реставраційних робіт

Реставрація кожної пам'ятки історії та архітектури потребує індивідуального підходу в організації та проведенні робіт однак загальні вимоги та підходи залишаються незмінними. Всі науково-реставраційні роботи на пам'ятці проводяться постадійно, ведення ж робіт строго регламентовано.

На першій стадії необхідне загальне ознайомлення з пам'яткою та її загальним станом. Цій меті служать попередні роботи. В ході їх виконання розробляються концептуальні рішення щодо реставрації об'єкта культурної спадщини і включають:

- визначення технічного стану;
- попередні дослідження;
- розроблення вихідної документації;

При необхідності виконання протиаварійних і невідкладних робіт до попередніх робіт включається окремий розділ: протиаварійні та невідкладні консерваційні роботи.

На основі результатів попередніх досліджень для проведення комплексу науково-реставраційних робіт на пам'ятці спеціалізованою організацією за замовленням власника або

уповноваженого ним органу розробляється реставраційне завдання.

Реставраційне завдання разом з листом-замовленням передається розробнику проектної документації.

Розроблення науково-проектної документації здійснюється спеціалізованою проектною організацією (проектувальником) в особі авторського колективу (або автора), що має відповідну ліцензію чи атестацію, з виконанням ними функцій науково-технічного супроводу та авторського нагляду в процесі проведення робіт з реставрації пам'ятки.

Для координації виконання науково-проектних робіт і роботи авторського колективу призначається науково-методичний керівник цього колективу (науковий керівник), який координує розробку відповідної науково-проектної документації та координує ведення авторського нагляду за реставрацією.

Розроблена науково-проектна документація розглядається на науково-методичній чи консультативній раді і після її схвалення погоджується відповідним органом охорони пам'яток:

- на пам'ятки національного значення – центральним органом з охорони культурної спадщини та спеціально уповноваженим органом містобудування та архітектури;
- на пам'ятки місцевого значення та щойно виявлені об'єкти культурної спадщини – місцевим органом охорони культурної спадщини та місцевим спеціально уповноваженим органом містобудування та архітектури;
- інвестором (при необхідності, відповідно до інвестиційного договору),
- після чого науково-проектна документація затверджується замовником.

Науково-проектна документація на реставрацію об'єкта культурної спадщини пов'язана зі змінами конструктивної системи або переплануванням об'єкта, прилеглої території та інженерних комунікацій підлягає обов'язковій комплексній державній експертизі відповідно до діючих норм.

Порядок та послідовність робіт визначаються технологічною схемою і розділом проектної документації - основні положення організації робіт.

Для забезпечення ефективної організації і якості ведення реставраційних робіт на кожному об'єкті реставрації розробляється організаційно-технологічна документація, що включає:

- проект організації робіт (ПОР);
- проект виконання робіт (ПВР);
- набір розроблених для даного конкретного об'єкта технологічних схем на виконання технологічних процесів;
- заходи щодо забезпечення якості робіт;
- заходи щодо забезпечення охорони праці та навколишнього середовища
- графіки виконання робіт.

У технологічних схемах повинні бути вказані: методи виконання робіт; розбивка об'єкта реставрації по висоті на яруси, в плані - на захватки; розміщення машин, механізмів і шлях руху транспорту; послідовність і тривалість процесів; особливості виконання реставраційних робіт у зимових умовах та правила техніки безпеки.

Розробка ПОР і ПВР покладається на підрядну організацію і узгоджується із замовником, технологічні схеми - на проектні, науково-дослідні установи та науково-технологічні підрозділи.

Роботи з реставрації пам'ятки без розробки в повному обсязі проектної та організаційно-технологічної документації не дозволяються, за винятком протиаварійних робіт, для ведення яких розробляється тільки необхідна документація.

Роботи на пам'ятках дозволяється виконувати за наявності дозволу, що видається державними органами охорони пам'яток відповідного рівня.

Дозвіл на проведення робіт на пам'ятці видається після розгляду і затвердження проектно-кошторисної документації.

Відповідно до діючих норм та міжнародних правил на об'єктах культурної спадщини дозволяється проводити реставраційні, консерваційні, ремонтні та реабілітаційні роботи.

Консервація пам'ятки передбачає мінімально можливе втручання в пам'ятку і збереження (укріплення) її практично в такому ж вигляді, в якому вона дійшла до наших днів. Роботи з консервації пам'ятки можуть бути превентивними (запобіжними) або стабілізуючими, тобто визначатися наявністю такого технічного стану пам'ятки, коли з'являється загроза її збереженню, мають місце ознаки деформації і наслідки руйнівної дії, нерідко аварійного характеру.

Роботи з консервації дозволяється проводити одночасно на всій споруді або на окремих її

частинах. Об'єктом консервації можуть бути окремі конструктивні частини (перекриття, стіни, фундаменти тощо), елементи декоративного опорядження і художні твори (скульптура, живопис та ін.).

Реставація пам'ятки полягає в збереженні пам'ятки (консервації) і розкритті найбільш характерних ознак, відновленні втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їх автентичності.

Склад ремонтних робіт на пам'ятках визначається завданням фізичного збереження пам'ятки в існуючому вигляді, забезпеченням її функціонування та покращенням експлуатаційного стану без зміни її характерних властивостей, що є предметом охорони, і не повинні торкатися історичної субстанції, конструктивних і декоративних елементів пам'ятки.

Реабілітаційні роботи (пристосування, музеєфікація) – заходи з відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини, приведення їх у стан, придатний для використання та експлуатації.

Всі роботи на пам'ятках повинні виконувати реставаційні майстерні та організації, котрі мають відповідні державні дозволи (ліцензії) та атестованих виконавців необхідної кваліфікації, з дотриманням вимог всіх правил виконання робіт та науково-проектної документації.

До початку реставаційних робіт на об'єкті та забезпечення їх якості потрібно проводити інструктаж з бригадами та окремими робітниками. Особливу увагу при цьому необхідно приділяти особливостям ведення робіт на даному об'єкті культурної спадщини, завданням, що стоять перед рестаураторами на конкретному етапі, властивостям реставаційних матеріалів і технології їх застосування.

При виконанні кожного технологічного процесу слід користуватися технологічними картами-схемами, які визначають технологію, організацію й економіку складних ремонтно-реставаційних процесів і містять обов'язкові правила виконання того або іншого виду робіт і є невід'ємною складовою частиною проекту виконання робіт.

Виконання всіх видів робіт повинно супроводжуватись наглядом з боку досвідчених спеціалістів і розробників відповідних розділів проектною документації.

Проектні організації повинні здійснювати науково-методичне керівництво та авторський нагляд під час виконання ремонтно-реставаційних робіт і науково-технічний супровід під час експлуатації пам'ятки.

Ведення науково-методичного керівництва та авторського нагляду є обов'язковим і включає:

- нагляд за дотриманням проектних рішень та якістю матеріалів і робіт;
- дослідження і фіксацію пам'ятки в процесі реставації;
- своєчасне вирішення проблемних питань, що виникли в процесі реставації;
- внесення необхідних змін і доповнень до науково-проектної документації та погодження їх у встановленому порядку;
- призупинення проведення окремих видів робіт при необхідності дослідження і фіксації необстежених або нововиявлених частин, елементів і деталей пам'ятки, а також при загрози непередбачених деформацій чи руйнування конструкцій, при систематичному недотриманні робочої документації і вказівок авторського нагляду;
- участь в роботі комісій із приймання виконаних ремонтно-реставаційних робіт;
- підготовку науково-реставаційного звіту.

Нагляд за виконанням робіт на пам'ятці потрібно фіксувати актами обстеження, записами у відповідних журналах у присутності представників організацій, що виконують роботи, та організації, в користуванні якої перебуває пам'ятка.

При розкритті нових елементів пам'ятки чи знахідок та виявленні нових даних, дослідження яких потребує певного часу, роботи на пам'ятці чи локальній ділянці призупиняються. Відповідно до результатів спостереження та досліджень при необхідності проводиться коригування проектною документації та ведення ремонтно-реставаційних робіт.

Рекомендації та зауваження, які зроблені в рамках авторського нагляду, фіксуються в “Журналі авторського нагляду” і є обов'язковими для замовника і підрядних організацій і можуть бути відміненими тільки відповідним органом охорони культурної спадщини.

При порушенні умов чи технології виконання робіт орган нагляду або відповідна інспекція мають право частково або повністю забракувати неякісно виконані роботи відповідно до чинного

законодавства.

Після завершення ремонтно-реставраційних робіт на об'єкті, в тримісячний термін, складається науково-реставраційний звіт про проведені наукові дослідження та реставрацію пам'ятки.

При необхідності спостереження за станом пам'ятки та результатами реставраційних робіт, після виконання ремонтно-реставраційних робіт чи після завершення певного їх етапу, ведеться науково-технічний супровід об'єкта. Ведення супроводу покладається на спеціалізовані науково-проектні організації. Для цього складається програма ведення супроводу та визначаються основні завдання.

Таким чином, необхідно даний вид робіт доручати тільки спеціальним проектним та ремонтно-реставраційним майстерням, які можуть в повному обсязі виконати реставраційні роботи з дотриманням всіх правил ведення зазначених робіт та правильного використання сучасних реставраційних матеріалів. Однією з провідних компаній на ринку сучасних реставраційних матеріалів є компанія Хенкель Баутехнік (Україна). Володіючи однією з найновітніших матеріально-технічних баз (Діючі три заводи на території України з найсучаснішим обладнанням та потужностями в тис. тонн) спеціальний проектний відділ забезпечує технічний супровід на будівельних об'єктах, де застосовуються матеріали компанії, надаючи будівельникам і проектувальникам такий комплекс послуг:

- виїзд спеціальної пересувної будівельної лабораторії;
- оцінка стану об'єкта;
- розробка технічних рішень під конкретний об'єкт;
- технічний супровід об'єктів;
- навчання будівельників;
- надання всіх необхідних сертифікатів на продукт і системи.

Висновки

В результаті проведених досліджень можна зробити такі висновки:

- Незважаючи на те, що пам'ятки культурної спадщини в Україні охороняються законом, але значна їх частина знаходиться в незадовільному стані і потребує проведення реставраційних та ремонтно-реставраційних робіт.
- Для виконання не дозволяється використовувати традиційні будівельні матеріали і технології, оскільки таке втручання приводить до негативних наслідків для пам'яток.
- Для виконання реставраційних робіт необхідно залучати тільки кваліфікованих фахівців реставраторів і матеріали, що відповідають реставраційним вимогам.

Використана література

1. Стріленко Ю. М. Консервація і реставрація архітектурних пам'яток / Ю. М. Стріленко, І. Р. Могитич, С. В. Складар та ін. // К.: – Л.: – 1996. – 586 с.
2. Карапузов Є. К. Матеріали і технології в сучасному будівництві / Є. К. Карапузов, В. Г. Соха [підручник] – К. : Вища освіта, 2006 – 495 с.
3. Гуцуляк Р. Б. Особливості технології та матеріалів для консервації і реставрації пам'яток / Р. Б. Гуцуляк, Ю. М. Стріленко.// Будівництво в Україні. 2003, № 6.
4. Закон України від 8.06.2000 № 1805-III, Про охорону культурної спадщини.
5. Закон України від 1.06.2000 № 1775-III, Про ліцензування певних видів господарської діяльності.
6. ДБН В.3.2-1-2004, Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятниках культурної спадщини

Лівінський Олександр Михайлович – д.т.н., професор, перший віце-президент Української академії наук.

Стоян Олександр Васильович – старший інженер компанії «Хенкель Баутехнік (Україна)», аспірант Київського національного університету будівництва і архітектури.